

CHƯƠNG MỚI TRONG QUAN HỆ TRUNG QUỐC - CHÂU PHI

Đỗ Minh Cao*

Bước sang năm 2009, Trung Quốc thực hiện một loạt hoạt động ngoại giao mang tính toàn cầu, suốt từ châu Âu, châu Á, qua châu Phi tới châu Mỹ Latinh và vùng Caribê. Tuy tầm quan trọng của từng khu vực, các nhà lãnh đạo cấp cao của Đảng Cộng sản và Nhà nước Trung Quốc phân công nhau thực hiện. Có thể nói, Châu Phi được Trung Quốc quan tâm đặc biệt. Đích thân Tổng Bí thư Đảng Cộng sản, kiêm Chủ tịch nước Trung Quốc Hồ Cẩm Đào đã sang thăm chính thức 4 nước châu Phi cùng với một nước Trung Đông. Chủ tịch Hồ Cẩm Đào đánh giá đây là chuyến thăm nhằm "Cùng viết nên một chương mới về quan hệ Trung Quốc - châu Phi"¹. Người phát ngôn Bộ Ngoại giao Trung Quốc, bà Khương Du gọi năm 2009 là "thời điểm chuyển biến cho Trung Quốc và châu Phi", và đem lại "những cơ hội vĩ đại"² cho hai đối tác.

Phân tích những điểm mới trong quan hệ Trung Quốc- Châu Phi trong "thời điểm chuyển biến" này sẽ đem lại cái nhìn sâu

rộng hơn chính sách đối ngoại và các hoạt động ngoại giao hiện nay của Trung Quốc đối với châu lục này cũng như đối với các khu vực khác trên thế giới nói chung.

1. Sự thay đổi trong quan điểm của Trung Quốc đối với châu Phi

Từ ngày 10 đến 17-2-2009, Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào đã thực hiện chuyến thăm chính thức 5 nước gồm: Ả-rập Xê-út, Mali, Xê-nê-gan, Tán-dan-ia và Mô-ri-xô. Ngoài Ả-rập Xê-út, bốn quốc gia châu Phi kể trên đều không giàu có về tài nguyên dầu khí và khoáng sản.

Theo Chủ tịch Hồ Cẩm Đào, quan điểm của Trung Quốc trong quan hệ với châu Phi trong chuyến thăm này gồm:

- Trung Quốc sẽ cùng các nước châu Phi khắc phục hậu quả của cuộc khủng hoảng tài chính và kinh tế thế giới. Trung Quốc kêu gọi cộng đồng quốc tế hãy quan tâm đến những thiệt hại to lớn mà cuộc khủng hoảng tài chính và kinh tế thế giới đã gây ra đối với các nước đang phát triển, đặc biệt là những nước phát triển chậm hơn như nhiều nước tại châu Phi;

*Tiền sĩ, Viện Nghiên cứu Trung Quốc

- Trung Quốc sẵn sàng tăng cường sự hợp tác quốc tế để khắc phục hậu quả của cuộc khủng hoảng này. Trung Quốc hứa ủng hộ việc gia tăng quyền được phát biểu của các nước đang phát triển trong việc cải tổ hệ thống tài chính quốc tế và kêu gọi cộng đồng quốc tế giúp đỡ một cách thiết thực cho các nước đang phát triển, đặc biệt là các nước châu Phi trong việc khắc phục hậu quả của cuộc khủng hoảng tài chính thế giới;

- Trung Quốc nghiêm túc thực hiện 8 giải pháp đã tuyên bố tại Diễn đàn Hợp tác Trung Quốc - châu Phi ở Bắc Kinh năm 2006, tiếp tục tăng cường sự viện trợ cho châu Phi, giảm bớt số tiền nợ cho các nước châu Phi, mở rộng thương mại và đầu tư vào châu Phi, tăng cường buôn bán với châu Phi. Trung Quốc kêu gọi cộng đồng quốc tế cùng nỗ lực trong việc giảm bớt gánh nặng nợ nần cho các nước châu Phi³; đồng thời củng cố quan hệ hợp tác thực dụng giữa hai bên. Năm 2008, kim ngạch trao đổi thương mại song phương đạt 106,8 tỷ USD, tăng 45,1% so với năm 2007⁴.

Với Trung Quốc, châu Phi và Trung Đông không chỉ quan trọng về dầu khí. Trong bối cảnh nguồn xuất khẩu sang các thị trường Mỹ và châu Âu đang giảm sút thì thị trường Trung Đông và Châu Phi ngày càng quan trọng, đặc biệt về xuất khẩu của Trung Quốc. Đầy mạnh tiếp cận thị trường rộng lớn đầy tiềm năng của Trung Đông và châu Phi sẽ góp phần bù đắp cho sự giảm sút này. Thực tế là, trong thập kỷ qua, trao đổi thương mại giữa Trung Quốc và châu Phi tăng mạnh nhờ nhu cầu ngày càng tăng của Trung Quốc về dầu mỏ và các sản phẩm khai khoáng của châu Phi, đồng thời cũng nhờ nhu cầu ngày càng tăng của châu lục này đối với

các sản phẩm như xe hơi, hàng dệt may, viễn thông và các hàng hóa giá rẻ khác của Trung Quốc. Đây chính là máu chốt trong quan điểm mới của Trung Quốc đối với châu Phi

Trung Quốc cho rằng, trong thời điểm khó khăn này, đất nước Vạn lý trường thành cần thể hiện sự cam kết hợp tác mạnh mẽ và lâu dài của mình đối với các đối tác ở châu Phi, kể cả đối với những nước nhỏ. Với nguồn dự trữ hơn 2 nghìn tỷ USD và ít chịu tác động từ cuộc khủng hoảng so với các đối tác khác, Trung Quốc hoàn toàn có thể tiếp tục các dự án hợp tác với các nước này trên các lĩnh vực.

Củng cố và thúc đẩy hợp tác kinh tế thực chất và hiệu quả với các nước Trung Đông và Châu Phi chủ chốt góp phần tạo nền tảng vững chắc để Trung Quốc tăng cường hợp tác chính trị và văn hóa với các nước này⁵.

Rõ ràng, trong bối cảnh mới khi toàn thế giới đang chịu tác động mạnh mẽ của cuộc khủng hoảng tài chính và kinh tế toàn cầu, Trung Quốc đã điều chỉnh một số quan điểm chính trong chính sách ngoại giao và hoạt động đối ngoại cho phù hợp với tình hình mới. Trong thời gian này những nước chịu ảnh hưởng nặng nề nhất từ cuộc khủng hoảng trên chính là các nước nghèo và các nước đang phát triển. Nước càng nghèo phải chịu ảnh hưởng khủng hoảng tài chính toàn cầu càng lớn. Các nước châu Phi thuộc trong diện các nước rất nghèo.

Việc Tổng Bí thư và Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào thăm 4 nước châu Phi không có nhiều tài nguyên thiên nhiên, nhất là dầu lửa trong những tháng đầu năm 2009, thể hiện một điều là Trung

Quốc có những điều chỉnh trong chính sách đối ngoại và hoạt động ngoại giao đối với châu Phi. Tất cả đều hiểu rằng mục tiêu quan trọng nhất trong quan hệ của Trung Quốc đối với châu Phi là kinh tế. Tuy nhiên, tùy thời điểm, mục tiêu kinh tế cụ thể sẽ nhằm vào vấn đề gì.

Lần này, mục tiêu của chuyến đi của Chủ tịch Hồ Cẩm Đào như đã nêu trên là không nhằm vào năng lượng. Trung Quốc nhấn mạnh: Tăng cường sự viện trợ cho châu Phi, giảm bớt số tiền nợ cho các nước châu Phi, mở rộng thương mại và đầu tư vào châu Phi, tăng cường buôn bán với châu Phi, đồng thời củng cố quan hệ hợp tác thực dụng giữa hai bên. Sự nhấn mạnh này có nghĩa là Trung Quốc sẽ đưa nhiều hàng hoá giá rẻ của mình sang một số nước châu Phi, nơi hiện là những thị trường ngổ và cần đến những mặt hàng tiêu dùng thiết yếu này. Hình thức viện trợ, hàng đổi hàng (hàng hoá tiêu dùng của Trung Quốc đổi lấy những nguyên, nhiên liệu từ các nước châu Phi) trong chiến lược của Trung Quốc đối với châu Phi sẽ giúp Trung Quốc đạt được hai mục tiêu quan trọng là chính trị và kinh tế đối với châu Phi. Điều chủ yếu trong bối cảnh hiện nay là Trung Quốc giải quyết phần nào được bài toán kinh tế khó khăn hiện nay là sự sụt giảm về xuất khẩu hàng hoá của Trung Quốc. Tuy nhiên, các nước châu Phi cũng được hưởng lợi từ chính sách này vì Trung Quốc sẵn sàng hạ giá các mặt hàng của mình và điều này đem lại lợi ích thiết thực cho người dân châu Phi.

2. Nhìn nhận mới của các nước châu Phi và quốc tế về quan hệ Trung Quốc- châu Phi

a. Những đánh giá chính của các nước châu Phi

Các phương tiện thông tin đại chúng ở châu Phi đánh giá cao kết quả chuyến thăm châu Phi của Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào. Tờ "Citizen" của Tandia đăng bài viết trong đó nhấn mạnh đánh giá của Tổng thống Tandia Jakiaja Kikvete rằng: Trung Quốc đang "âm thầm" giúp đỡ châu Phi một cách vô điều kiện. Trung Quốc đã trở thành đối tác ngày càng biết đến rộng rãi hơn ở các nước đang phát triển. Theo Tổng thống J. Kikvete, chính sách viện trợ của Trung Quốc luôn dựa trên sự tôn trọng quyền lợi của các nước nhận viện trợ. Mỗi quan hệ Trung Quốc- Tandia luôn hướng tới sự bình đẳng và hiểu biết lẫn nhau. Tandia luôn lạc quan về triển vọng hợp tác song phương và sẵn sàng làm tất cả để phát triển mối quan hệ giữa hai nước.

Tờ báo "Người Môrixơ" của Môrixơ đăng chuyên đề về chuyến thăm của chủ tịch Hồ Cẩm Đào với nội dung nhấn mạnh rằng mối quan hệ song phương trong lĩnh vực thương mại, kinh tế, văn hoá, xây dựng cơ bản và giáo dục đã phát triển một cách mạnh mẽ sau khi quan hệ ngoại giao được thiết lập vào năm 1972¹.

Chính phủ và nhân dân Tandia hoan nghênh đề nghị 6 điểm về phát triển quan hệ Trung Quốc- châu Phi do Chủ tịch Hồ Cẩm Đào đề xướng. Tandia đánh giá cao nhấn mạnh của ông cho rằng, trong quá khứ cũng như hiện tại và trong tương lai nhân dân Trung Quốc đã, đang và sẽ đánh giá cao tình hữu nghị với châu Phi và coi người châu Phi là những người bạn luôn luôn tốt và mong muốn Trung Quốc sẽ mãi mãi là người bạn và đối tác tốt của họ. Phía Trung Quốc sẵn sàng cùng với phía châu Phi cùng thúc đẩy sự hợp tác chiến lược lên tầm cao mới.

Các nước châu Phi khác đánh giá cao lời phát biểu của Chủ tịch Hồ Cẩm Đào. Lãnh đạo 4 nước châu Phi tuyên bố rằng, mối quan hệ Trung Quốc – châu Phi có thể coi là hình mẫu của sự cộng tác hữu nghị châu Phi, và sẽ tiếp tục củng cố sự hợp tác hữu nghị với Trung Quốc, thúc đẩy hơn nữa sự phát triển hợp tác này⁷.

Tờ báo chính thức “Essor” của Mali dẫn lời của Hồ Cẩm Đào rằng, năm tới sẽ kỷ niệm 50 năm thiết lập quan hệ ngoại giao giữa Trung Quốc và Mali. Điều đó có nghĩa là mối quan hệ song phương sẽ bước vào thời kỳ phát triển mới. Tổng thống Mali, ngài Amadou Toumani Toure, đánh giá quan hệ trong 49 năm qua với Mali là một “hình mẫu cho hợp tác Nam - Nam”⁸;

Tuy nhiên, không phải tất cả các nước và dư luận của toàn châu Phi lúc nào cũng đồng tình với những quan điểm tích cực trên. Một số tờ báo đã đăng tải những đánh giá và nhận định của một số chính khách quan trọng tại châu Phi, nêu những quan điểm ngược lại.

b. Một số dư luận trên thế giới

Với chuyến thăm Trung Đông và châu Phi lần này của Chủ tịch Hồ Cẩm Đào, các nhà lãnh đạo Trung Quốc muốn phát đi một thông điệp với thế giới rằng Trung Quốc tiếp tục phát triển vững chắc về kinh tế và vững vàng về vị thế quốc tế của mình tại châu Phi cho dù tác động của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu hiện nay đang ngày càng tác động mạnh đến các nước. Trung Quốc muốn đưa quan hệ hợp tác với Trung Đông và Châu Phi trở thành một mô hình hợp tác Nam- Nam mẫu mực, thể hiện sự trở dậy hòa bình của nước này trong thế kỷ XXI⁹.

Trên thực tế, mong mỏi của Trung Quốc, cho dù là chính đáng cũng không thể làm cho tất cả các nước đồng tình. Những năm gần đây, tại nhiều nước, đặc biệt là tại phương Tây, trước đây vốn là đối tác chính trị, kinh tế, thương mại quan trọng đối với châu lục Đen, ngày càng lan truyền những đánh giá tiêu cực đối với mối quan hệ giữa hai đối tác Trung Quốc và châu Phi. Việc Trung Quốc ngày càng chiếm được cảm tình với các nước châu Phi, gia tăng sự ảnh hưởng của mình tại đây bằng những phương thức rất “Trung Quốc” bị các nước châu Âu cho là “Trung Quốc đánh lừa châu Âu tại châu Phi”¹⁰

Một tờ nhật báo nổi tiếng tại Italia là “Il Sole 24 Ore” đã viết một cách không cần thận trọng, coi chính sách của Trung Quốc ở châu Phi những năm gần đây là “Chủ nghĩa thực dân mới kiểu Trung Quốc”¹¹.

Trong vòng 25 trở lại đây, Trung Quốc ngày càng lấn tới ở châu Phi. Từ những năm 1960, Trung Quốc xuất hiện tại châu Phi với chiêu bài đoàn kết, ủng hộ và hợp tác với các nước thuộc địa thế giới thứ ba. Hiện nay chiêu bài này vẫn được sử dụng nhưng với mục đích khác. Kim ngạch buôn bán hai chiều tăng từ mức gần 1 tỷ USD lên tới 60 tỷ USD.

Có 2 nguyên nhân để Bắc Kinh đầu tư vào những vùng kém phát triển tại châu Phi: 1) tại những vùng này thiếu ổn định chính trị, luôn xung đột vũ trang. Vì những lẽ đó các nước châu Phi tại những vùng kém phát triển bị phương Tây cáo buộc vi phạm nhân quyền và họ từ bỏ các nước này. 2) Quan điểm của Trung Quốc ngược lại với các nước phương Tây. Trung Quốc không quan tâm đến nhân quyền, coi việc chỉ trích nhân quyền tại châu Phi

chỉ là “luận điệu của chủ nghĩa thực dân cũ” và Trung Quốc tập trung khai thác những vùng mà phương Tây bỏ lại.

Người Italia lấy Xu Đãng là một thí dụ về việc thực hiện “chủ nghĩa thực dân mới Trung Quốc”. Tại châu Phi, Trung Quốc “bán độc quyền” về lọc dầu. Tập đoàn dầu mỏ quốc gia Trung Quốc - CNPC sở hữu 40% cổ phần của Greater Nile Petroleum Company, đồng sở hữu hệ thống đường ống dài 1.600 km từ các giếng dầu tới cảng Xu Đãng. Trung Quốc cung cấp vũ khí và đạn dược cho Tổng thống Bashir tiến hành chiến tranh chống người Thiên chúa giáo ở miền Nam và ở Đa-pha. Đổi lại, Bashir chỉ nhận 5% lợi nhuận Trung Quốc thu được từ dầu mỏ - thấp nhất từ trước đến nay trong ăn chia lợi nhuận dầu mỏ. Mới đây khi Tòa án Quốc tế ra lệnh bắt Tổng thống Xu Đãng Al-Bashir thì Trung Quốc phản đối lệnh bắt giữ này¹².

Trên thực tế, Xu Đãng cần quyền lợi chính trị nên họ sẵn sàng dùng quyền lợi kinh tế đổi lại cho Trung Quốc. Trên thế giới, không ở đâu việc ăn chia lợi nhuận từ khai thác dầu lại nghiêng về nước đến khai thác cao như quyền lợi của các công ty dầu mỏ Trung Quốc tại Xu Đãng.

Dư luận phương Tây tỏ ra bất lực trước những hoạt động của Trung Quốc tại châu Phi. Họ cho rằng, một khi Trung Quốc còn là trụ cột quan trọng của toàn cầu hoá thì không ai có thể đụng chạm đến được các hành động của Trung Quốc. Bất chấp toà án chiến tranh quốc tế, nhân quyền hay quyền dân sự, mà theo Trung Quốc là do người phương Tây tạo nên, Trung Quốc vẫn tiếp tục khai thác châu Phi.

Với Trung Quốc, châu Phi không chỉ là các mỏ dầu mỏ và là nguồn cung cấp

nguyên liệu thô. Châu Phi còn đồng thời là thị trường nhập khẩu các sản phẩm nông nghiệp và thủ công nghiệp sản xuất tại Trung Quốc. Thậm chí, Trung Quốc còn có thể trực tiếp khai thác nông nghiệp tại châu Phi. Theo ông Li Rogou, Chủ tịch tập đoàn Exim Bank của Trung Quốc thì: “Châu Phi có nhiều quốc gia có đất đai hết sức màu mỡ nhưng chất lượng lương thực không cao. Vậy tại sao nông dân Trung Quốc không đến đó để trồng trọt?”¹³.

Trên thực tế, những năm gần đây, Trung Quốc đã mua rất nhiều đất đai màu mỡ tại một số nước châu Phi, lập đồn điền, đưa người dân Trung Quốc sang, thuê nông dân tại chỗ, sản xuất lương thực và chăn nuôi. Sản phẩm nông nghiệp làm ra được xuất khẩu tại chỗ, đem nhiều lợi nhuận về cho Trung Quốc.

Chỉ tính riêng năm 2007, có tới 750.000 công nhân Trung Quốc đã theo các dự án của Trung Quốc sang châu Phi, hoạt động chủ yếu trong các lĩnh vực vốn cần nhân công như: xây dựng, nông nghiệp và khai khoáng...¹⁴

Dư luận quốc tế còn lo ngại cho các nước châu Phi do hậu quả đầu tư đặt lợi nhuận cao của Trung Quốc. Tại nhiều quốc gia châu Phi, đầu tư của Trung Quốc chủ yếu tập trung vào những lĩnh vực nhạy cảm về môi trường, chẳng hạn như thăm dò khí đốt, khai mỏ, khai thác gỗ và thủy điện, cùng các dự án cơ sở hạ tầng như đường bộ, đường sắt và đường điện.

Các dự án của Trung Quốc hiện đang phát triển ở những khu vực hẻo lánh, dễ bị tổn thương về mặt sinh thái, những vùng mà lâu nay vẫn được bảo vệ như công viên quốc gia và ở những quốc gia có cấu quản lý yếu kém.

Một số thí dụ cụ thể là: 1) Tại Xu Đãng, China Exim Bank đã cấp tiền cho dự án xây dựng đập Merowe trên sông Nin. Việc xây dựng hồ chứa cho đập này đòi hỏi di dời 55.000 người dân khỏi thung lũng sông Nin tới các vùng đất sa mạc khô cằn. Các dự án này không hề được Xu Đãng đánh giá tác động về môi trường.

2) Tại Gabông, tập đoàn Sinopec đã tiến hành khai thác dầu tại Công viên quốc gia Loango đến tháng 9/2006. Việc thăm dò và khai thác dầu khí đã đe dọa đến nhiều loài động thực vật quý hiếm. Cơ quan phụ trách công viên này đã phải ra lệnh cho Sinopec ngừng khai thác.

Cũng tại Gabông, con đập Kongou của Trung Quốc, được dự định để cấp điện cho dự án quặng sắt Belinga, có thể tác động tiêu cực đến những khu rừng ở Công viên quốc gia Ivindo.

3) Tại Ghana, China Exim Bank đã cấp tiền cho một dự án xây dựng đập Bui do Sinohydro tiến hành. Dự án này được thực hiện sẽ gây lụt lội một phần tư diện tích Công viên Quốc gia Bui ở Ghana.

4) Tương tự, đập Lower Kafue Gorge, một dự án Sinohydro do China Exim Bank chi tiền ở Dambisa, cũng sẽ tăng thêm áp lực lên khu vực sinh thái Kafue Flats cùng các công viên quốc gia của nước này.

Dư luận châu Âu đã chỉ ra những bất lợi này cho châu Phi. Rất có thể châu Phi sẽ chịu hậu quả nặng nề về môi trường do chính sách đầu tư ra nước ngoài của Trung Quốc.

Theo tờ Thời báo Tài chính, ngài Philippe Maystadt, Chủ tịch Ngân hàng Đầu tư châu Âu, đã thẳng thừng chỉ trích các nhà tài chính Trung Quốc rằng: "Sự

cạnh tranh của các ngân hàng Trung Quốc rất rõ. Họ không để tâm đến các điều kiện xã hội".

Trước những dư luận chỉ trích chính sách đầu tư của Trung Quốc tại châu Phi ngày càng nhiều, Trung Quốc đã không ít lần thanh minh. Một cách truyền thống, Trung Quốc luôn nói rằng, họ không can thiệp vào các vấn đề nội bộ của nước khác.

Tại kỳ họp thứ 2, khoá XI Quốc hội Trung Quốc, Thứ trưởng Bộ Ngoại giao Trung Quốc, Ủy viên Quốc hội Trung Quốc Vũ Đại Vĩ tuyên bố rằng: "Trong các công việc quốc tế chúng ta luôn ủng hộ lẫn nhau. Các nước châu Phi luôn kiên quyết ủng hộ chúng ta về những vấn đề liên quan đến quyền lợi của Trung Quốc. Trong tương lai, Trung Quốc sẽ cố gắng giúp đỡ châu Phi ngày một nhiều hơn. Việc Trung Quốc hợp tác với các nước khác, trong đó có các nước châu Phi luôn được xây dựng trên nguyên tắc đôi bên cùng có lợi. Việc cáo buộc Trung Quốc tiến hành sự hợp tác này là "chủ nghĩa thực dân" là hoàn toàn ác ý"¹⁵.

Kết luận

Bước sang năm cuối của thập niên đầu của thế kỷ XXI, Trung Quốc tiếp tục tăng cường mối quan hệ với châu Phi. Chuyến thăm 4 nước châu Phi không nằm trong số các nước có nhiều nguồn năng lượng của Chủ tịch nước Trung Quốc Hồ Cẩm Đào vào tháng 2-2009 cho thấy cái nhìn mới trong chính sách đối ngoại và quan hệ ngoại giao của Trung Quốc đối với châu lục này.

Trên thực tế, Trung Quốc muốn phát triển quan hệ toàn diện với châu Phi, đặc biệt quan tâm đến việc mở rộng thị trường

tiêu thụ sản phẩm của Trung Quốc. Trong bối cảnh cuộc khủng hoảng tài chính và kinh tế toàn cầu hiện nay, khi xuất khẩu của Trung Quốc sang các thị trường truyền thống Âu, Mỹ bị hạn chế thì việc mở rộng xuất khẩu sang châu Phi là việc làm thiết thực, có lợi và hợp lý.

Đa phần các nước châu Phi hoan nghênh quan hệ với Trung Quốc.

Tuy nhiên, mối quan hệ đang lên này cũng vấp phải những dư luận tiêu cực từ một bộ phận tại châu Phi nhưng chủ yếu là tại phương Tây, nơi có cách tiếp cận châu Phi hoàn toàn khác với cách tiếp cận hiện nay của Trung Quốc. Điều này là dễ

hiểu, tính cạnh tranh thương mại trên thế giới nhiều khi chuyển từ lĩnh vực kinh tế sang lĩnh vực chính trị. Trung Quốc có những phản ứng của mình trước những cáo buộc nước này thi hành "chính sách thực dân kiểu Trung Quốc" tại châu Phi.

Thực tế, đây là tín hiệu tốt. Trung Quốc có điều kiện nhìn lại mình, đồng thời có những điều chỉnh kịp thời trong quan hệ đối với đối tác mới tại châu lục Đen.

Nhìn chung, quan hệ Trung Quốc-châu Phi hiện rất tốt đẹp và trước mắt đang mở ra một chương mới báo hiệu những triển vọng nhiều hứa hẹn, đồng thời cũng hé lộ những thách thức cần khắc phục.

Chú thích:

1. *Trung Quốc sát cánh với châu Phi trong khủng hoảng tài chính*, <http://www.baothanhhoa.com.vn/news/44450.bth>
2. *Trung Quốc muốn tăng cường các mối quan hệ với Châu Phi*, <http://209.85.175.132/search?>
3. *Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào thăm châu Phi*, <http://www.brt.vn/>
4. <http://www.brt.vn/>
5. *Đằng sau chuyến thăm của các nhà lãnh đạo Trung Quốc đến Châu Phi và Trung Đông* <http://www.baomoi.com/Home/TheGioi/vnmedia.vn/Dang-sau-chuyen-tham-cua-cac-nha-lanh-dao-Trung-Quoc-den-Chau-Phi-va-Trung-Dong/2472487.epi>
6. <http://russian.people.com.cn/31521/6596944.html>
7. <http://russian.people.com.cn/31521/6595947.html>
8. <http://www.baomoi.com/Home/TheGioi/>
9. <http://www.baomoi.com/Home/TheGioi/>
10. <http://209.85.175.104/search?>
11. TTKTG, ngày 09-03-2009
12. Tài liệu đã dẫn.
13. Như trên.
14. <http://www.bbc.co.uk/vietnamese/vietnam/2009/>
15. <http://vietnamnet.vn/thegioi/2009>